

УДК 339.564/.9:338.439.4(477)

**ПРОБЛЕМИ ЕКСПОРТУ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ПРОЦЕСУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Остапенко С. О.^{1,2}, аспірант,
кафедра глобальної економіки
<https://orcid.org/0000-0001-7653-4787>

¹Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, Україна

<https://doi.org/10.31073/foodresources2021-17-24>

Предмет дослідження – проблеми експорту сільськогосподарської продукції та її вплив на соціально-економічний розвиток країни. **Мета дослідження** – оцінка впливу експорту сільськогосподарської продукції на соціально-економічний розвиток країни. Застосовано порівняльний, структурний методи дослідження. Результати дослідження. Частка аграрного сектору у показнику ВВП України становить 10,2 % при найнижчому значенні доданої вартості на одного працюючого 4801,4 дол США. Така ситуація дозволяє зробити висновок про те, що у нинішній умовах вітчизняний аграрний сектор економіки можна розглядати в аспекті експорту природної родючості ґрунтів із низьким рівнем продуктивності. При цьому, сільськогосподарські угіддя не є предметом власності, що призводить до нераціонального їх використання. Вважаємо, що нинішня економічна ситуація в Україні є наслідком структурної деградації і спрощення економіки, оскільки сильна, зростаюча економіка відрізняється комплексністю. Вона може запропонувати ринку широкий спектр товарів – високотехнологічних, машинобудівних, альтернативних, а Україна, як показує статистика експорту, складається з обмеженої кількості товарних груп, головним чином сировинного характеру. У свою чергу, спрощена економіка, на зразок вітчизняної, не може бути стійкою до зовнішніх викликів. Свідченням цього можуть бути наслідки світової фінансової кризи 2008-2009 рр., коли в Україні рівень падіння був найвищим серед всіх країн, стійкі економіки із диверсифікованою товарною структурою пройшли цей період без суттєвого зниження результатуючих показників. Зростання експорту сировинних сільськогосподарських товарів призводить до недоотримання значної суми доданої вартості, а отже бюджет країни недоотримання значних надходжень у вигляді податку на додану вартість (продукти переробки сільськогосподарської продукції є об'єктом оподаткування ПДВ при її експорті), податку на прибуток, експортного мита (ставка 18 %, при експорті живих сільськогосподарських тварин. Вважаємо, що сировинний уклад економіки нашої країни створює цілий ряд економічних проблем. Перша проблема – це рентоорієнтована поведінка. Коли економіка починає залежати тільки від ресурсів, то єдина можливість досягти успіху і багатства в країні – це отримати контроль над цими ресурсами. Друга проблема – безробіття. Сировинна економіка не може забезпечити працевдатне населення роботою. Це неможливо і вже доведено не однієї країною. Третя – борги. Оскільки країна виробляє лише сировину, то всі промислові товари вона буде імпортувати. З огляду на те, що вартість промислових товарів вище, ніж вартість сировини, то це негативно впливатиме на сальдо зовнішньоекономічної діяльності. Четверта – волатильність цін на сільськогосподарську продукцію. Розраховано на практичне застосування основних наукових положень і пропозицій дослідження при підготовці та реалізації заходів стимулювання експорту сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: експорт, сільськогосподарська продукції, виробництво, додана вартість, споживання

²Науковий керівник – д.е.н., професор С.М. Кваша

PROBLEMS OF EXPORT OF PRODUCTS OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF THE GLOBALIZATION PROCESS

Serhii Ostapenko^{1,2}, Postgraduate,

Department of Global Economics

<https://orcid.org/0000-0001-7653-4787>

¹National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

<https://doi.org/10.31073/foodresources2021-17-24>

The subject of research – the problems of agricultural exports and its impact on socio-economic development of the country. **The purpose of the study** is to assess the impact of agricultural exports on socio-economic development of the country. Comparative, structural research methods are used. Research results. The share of the agricultural sector in Ukraine's GDP is 10.2% with the lowest value added per employee of USD 4,801.4. This situation allows us to conclude that in the current conditions, the domestic agricultural sector of the economy can be considered in terms of exports of natural fertility of soils with low productivity. At the same time, agricultural lands are not the subject of property, which leads to their irrational use. We believe that the current economic situation in Ukraine is a consequence of structural degradation and simplification of the economy, as a strong, growing economy is complex. It can offer the market a wide range of goods – high-tech, machine-building, alternative, and Ukraine, as export statistics show, consists of a limited number of product groups, mainly raw materials. In turn, a simplified economy, like the domestic one, cannot be resilient to external challenges. Evidence of this can be the consequences of the global financial crisis of 2008-2009, when Ukraine's fall was the highest among all countries, stable economies with a diversified commodity structure passed this period without a significant reduction in performance. The growth of exports of agricultural raw materials leads to a shortfall in a significant amount of value added, and therefore the country's budget shortfall in significant revenues in the form of value added tax (processed agricultural products are subject to VAT on its export), income tax, export duty (rate We believe that the raw material structure of our country's economy creates a number of economic problems. The first problem is rent-oriented behavior. control over these resources. The second problem is unemployment. The raw materials economy cannot provide a working population with jobs. It is impossible and has not been proven by more than one country. The third – debts. As the country produces only raw materials, it will import all industrial goods. that the cost of industrial goods higher than the cost of raw materials, it will negatively affect the balance of foreign economic activity. The fourth is the volatility of prices for agricultural products. It is designed for the practical application of the main scientific provisions and research proposals in the preparation and implementation of measures to stimulate the export of agricultural products.

Key words: export, agricultural products, production, value added, consumption

Постановка проблеми. З метою нарощення доданої вартості у агропродовольчих ланцюгах поставок на основі диференційованої системи продажу виробленої продукції та конкурентоспроможної продукції із високим рівнем переробки необхідно стимулювати експорт. Водночас, особливо гостро, постає питання обґрунтування напрямів експорту продовольства із високою доданою вартістю в умовах домінування експорту сільськогосподарської сировини. Актуальний приклад – забезпечення паритету між «feed management» и «food management» в зерновому секторі, як найбільш орієнтованому на експорт серед секторів вітчизняного агропромислового комплексу. Відомо, що основним чинником внутрішнього попиту на зернові є фуражне споживання. Чим менше розвинене

²Scientific adviser – D-rof Sciences, Economics, Professor S. Kvasha

тваринництво в країні, тим більш інтенсивно розвивається експортна складова. Водночас, вітчизняні товаровиробники зернових, які одержують дохід від експортної діяльності, опосередковано можуть підвищити свою конкурентоспроможність та розпочати розвиток високоефективного тваринництва, по-перше, яке, має більш високу додану вартість для експорту, а, по-друге, може бути більш конкурентоспроможним на внутрішньому ринку. У цілому, розвиток експортного потенціалу вітчизняного аграрного сектору в умовах глобалізації розглядається нами як фактор забезпечення продовольчої безпеки і підвищення конкурентоспроможності країни на світовому ринку.

У зв'язку із цим актуальною є думка норвезького економіста Еріка Райнерта, який обґрунтував першопричини бідності населення навіть в економіках окремих країн із значними стартовими можливостями [1]. На його думку, основним чинником є орієнтація на моновиробництво із спадаючою віддачею. Вважаємо, що ця риса простежується у аграрному секторі економіки України, який концентрує свою виробничу діяльність на виробництві продукції рослинництва, зокрема, кукурудзи на зерно, тобто на монотоварі із спадаючою віддачею. Зазначимо, що на відміну від товарів із високим рівнем доданої вартості, при виробництві сільськогосподарської сировини не можливо отримати прояву синергетичного ефекту у розвитку пов'язаних із сільським господарством галузей та ефекту масштабу. Так, при виробництві продукції переробки, збільшення обсягів виробництва призведе до відносного зменшення витрат, а в сировинному аграрному секторі навпаки: кожна додаткова тонна сільськогосподарської продукції вимагає додаткових витрат, оскільки за інших умов продуктивність сільськогосподарських рослин та тварин не може досягти свого максимуму.

Різні аспекти зовнішньої торгівлі висвітлюються в роботах вітчизняних учених, зокрема С.М. Кваші та В.І. Власова – стан і тенденції експорту та імпорту продукції агропродовольчого комплексу України; В.М. Гейця, Т.О. Осташко, В.О. Точиліна – можливості й ризики торгівлі сільськогосподарськими товарами з країнами єдиного економічного простору та країнами ЄС; В.М. Нелепа – оцінка структури і можливостей експорту продукції агропродовольчого комплексу України; А.Д. Діброви й ряду інших – перспективи підвищення експортного потенціалу агропродовольчого комплексу України. На більшу увагу, на наш погляд, заслуговують дослідження пошуку перспектив нарощення експорту сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю.

Метою проведеного дослідження є оцінка впливу експорту сільськогосподарської продукції на соціально-економічний розвиток країни.

Матеріали та методи. Методологія дослідження сформована на основі досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців щодо розвитку аграрного ринку. У процесі наукового пошуку застосовано порівняльний, структурний методи дослідження.

Результати та обговорення. Відомо, що формування дохідної частини державного бюджету України максимально залежить від цін на ринках сільськогосподарської продукції та продовольства, коливання яких має чітко виражений циклічний характер. При цьому загрозливим є орієнтація нашої держави на перетворення в сировинний придаток Європи, про що ще в 2015 р. наголошував экс-президент Польщі Лех Валенса. Зокрема, він в інтерв'ю газеті *Die Zeit* зазначав, яке місце займе Україна в єдиному європейському просторі: «...Україна має гарні землі, з тим щоб вона могла прогодувати всю Європу. Ми повинні сказати Україні, що вона може виробляти все зерно для Європи, але не машини. Машини можуть виробляти в Польщі» [2].

Так, частка агропромислового комплексу у ВВП України становила в 2019 р. 10,2%, а в країнах Євросоюзу – 1,5%. Отже, економічно розвинені країни не мають високого значення питомої ваги сировинної галузі, як Україна. При цьому додана вартість на одного працюючого в аграрному секторі економіки України в 5,5 рази нижча, ніж в середньому по країнах ЄС [3].

При високій частці аграрного сектору у показнику ВВП України додана вартість у розрахунку на одного працюючого досить низька і становить 4801,4 дол США. Така ситуація дозволяє зробити висновок про те, що у нинішній умовах вітчизняний аграрний сектор економіки можна розглядати в аспекті експорту природної родючості ґрунтів із низьким рівнем продуктивності. При цьому, сільськогосподарські угіддя не є предметом власності, що призводить до нераціонального їх використання. Станом на початок 2020 року в Україні було укладено майже 4,8 млн договорів оренди земельних паїв загальною площею понад 17 млн гектарів. В грошовому еквіваленті річна орендна плата по цим угодам складає 12490686,1 тис. гривень [4]. На нашу думку в законодавстві чітко не визначено, хто несе відповідальність за раціональне використання земельних ресурсів. Очевидно, що за нинішнього стану аграрний сектор не може забезпечити населення країни основними харчовими продуктами та не спроможний генерувати високі значення доданої вартості, яка забезпечить вихід країни із зони ризику здійснення виробничо-господарської діяльності та дозволить полішити статус однієї з найбідніших країн в Європі за величиною ВВП.

З метою виявлення детермінант експортної орієнтації агропродовольчих ланцюгів на зовнішніх ринках необхідно провести комплексний аналіз зовнішньоекономічної діяльності аграрного сектору. Встановлено, що упродовж 2010-2020 рр. в структурі експорту України відбулися відчутні структурні зміни. Так, якщо продукція металургії в 2011 р. забезпечувала третину всієї експортної виручки, то в 2019 р. її частка становила 25%. При цьому продукція аграрного сектору забезпечувала в 2011 р. 19% валютної виручки, в 2020 році – понад 40%. Отже, досліджуваний сектор за останні десять років наростив експортні позиції в не простих умовах торгової війни і численних продуктових ембарго з боку Росії, які змушували товаровиробників вести пошук нових ринків збуту та виходити на них [5].

У 2020 р. експорт продукції аграрного сектору становив понад 22,2 млрд дол. США, що на 0,2% більше ніж у 2019 році. Сальдо торгівлі позитивне та становило 15,7 млрд дол. США, що на 4,3% менше, ніж у 2019 році.

У 2020 р. частка товарів АПК в українському експорті усіх товарів становила 45,1%, приріст становив 0,9 в. п. порівняно з 2019 роком.

Визначено, що провідну роль в експорті агропродовольчої продукції відіграє продукція рослинного походження, частка якої у структурі становить 58%. У товарній структурі експорту найбільша частка припадає на зернові культури, зокрема, пшеницю, кукурудзу та ячмінь, сукупна величина яких склала 74%, а також насіння олійних культур, переважно соєвих бобів та насіння ріпаку, із часткою 20%.

Зазначимо, що пандемія коронавірусу COVID-19, яка охопила світ, створила цілий ряд різнопланових загроз для розвитку українського агропродовольчого сектору економіки. Адекватна оцінка цих загроз є складною та до того ж часто матиме імовірнісний характер через їх неординарність та непередбачуваність прояву.

Водночас, незважаючи на деякі добровільні заяви і меморандуми членів СОТ щодо забезпечення і захисту сталих ланцюгів поставок агропродовольства, зменшення або усунення тарифів на товари першої необхідності та сільськогосподарську продукцію, все ж багато країн ввели обмежувальні торгові заходи переважно на основні харчові продукти, такі як цукор, крупи, гречку, меслин, рис, овочі, сою, соняшникове насіння, готову їжу та олію з метою гарантування місцевих продовольчих запасів та забезпечення продовольчої безпеки [6].

Зокрема, Євразійський економічний союз вводив заборону на експорт цибулі, часнику, ріпи, жита, рису, гречки, зернових круп, насіння соняшнику тощо. Подібні дії мали місце у практиці окремих країн: Білорусь з 3 квітня до 3 липня 2020 р. запроваджувала тимчасове обмеження експорту деяких основних харчових продуктів (гречки, цибулі, часнику); Єгипет забороняв вивозити деякі бобові (боби та сочевицю під

забороною експорту і досі); Китай тимчасово знижував імпортні тарифи не тільки на медичні товари, а й на певні категорії сировини, сільськогосподарську продукцію, м'ясо; Республіка Сальвадор та Гондурас вводили заборону на експорт деяких сушених бобових; Індонезія тимчасово скасовувала вимогу імпортової сертифікації цибулі та часнику; Киргизстан запровадив тимчасову заборону експорту деяких харчових продуктів (пшениця і меслин, пшеничне борошно, харчова олія, рис, макарони, курячі яйця, цукор, йодована кухонна сіль, корми (сіно, солома, комбікорм, висівки і зерновий корм); Північна Македонія ввела тимчасову заборону експорту пшениці та меслину; Федерація Сент-Кітс і Невіс скасувала імпортні тарифи на певні продукти, наприклад, овочі, фрукти, фруктові соки, вітаміни, а Таїланд забороняв експорт курячих яєць [7].

Окрім цього, 22 квітня 2020 р. 23 члени СОТ, включаючи Україну, підписали Спільну заяву щодо забезпечення відкритої та передбачуваної торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією у відповідь на пандемію COVID-19 [8].

Очевидно, підвищення рівня життя безпосередньо залежить від ступеня задоволення потреб населення в харчових продуктах, тому забезпечення відкритої та передбачуваної торгівлі сільськогосподарською та харчовою продукцією еквівалентне забезпеченню продовольчої безпеки, що є пріоритетом будь-якої країни. У Спільній заяві країни підтвердили своє прагнення забезпечити функціонування міжнародних ринків і підтримку руху сільськогосподарської продукції, що відіграє важливу роль у запобіганні нестачі продовольства та забезпеченні глобальної продовольчої безпеки на тлі пандемії. Водночас, країни наголосили, що будуть проявляти стриманість у створенні внутрішніх запасів сільськогосподарської продукції, що традиційно експортується, щоб уникнути перебоїв з постачанням відповідної продукції або спотворення міжнародної торгівлі. Також країни не будуть встановлювати експортні обмеження щодо сільськогосподарської продукції та будуть утримуватися від застосування невиправданих торговельних бар'єрів, що стосуються сільського господарства та сільськогосподарської продукції.

Країни підтвердили, що екстрені заходи, що стосуються сільського господарства і призначені для боротьби з COVID-19, повинні бути цілеспрямованими, пропорційними, прозорими та тимчасовими, а також не створювати зайвих бар'єрів для торгівлі й не порушувати глобальні ланцюги поставок для сільського господарства та сільськогосподарської продукції. Будь-які такі заходи повинні відповідати правилам СОТ. Водночас, посилення зусиль країн на відновленні економіки після COVID вимагає надання нового імпульсу правозастосуванню вимог СОТ, при збереженні відкритості світових торгових потоків.

Зазначимо, що 23 березня 2020 р. уряд ухвалив постанову «Про внесення змін у додаток 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. №1109», яка передбачала запровадження тимчасового (до 01.06.2020 р.) режиму ліцензування експорту спирту етилового неденатурованого з концентрацією спирту 80% або більше, спирту етилового та інших спиртових дистилятів, крім біоетанолу, напоїв, одержаних шляхом перегонки, денатурованих будь-якої концентрації та інших подібних товарів (за кодом згідно з УКТЗЕД 2207) із встановленням нульового обсягу квоти, що є фактичною забороною експорту таких товарів [9].

Таке рішення мало забезпечити заклади охорони здоров'я та українських виробників фармацевтичної продукції необхідною сировиною в умовах вжиття заходів із запобігання занесенню і поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19.

Окрім цього, 2 квітня 2020 р. на позачерговому засіданні уряду прийнято постанову «Про внесення змін у додаток 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 24 грудня 2019 р. №1109», якою заборонялося до 1 липня експортувати гречку на зовнішні ринки. Цією постановою запроваджувався тимчасовий, до 1.07.2020 р. режим ліцензування та квотування експорту гречки та зерна гречки лушеного (без плодової оболонки), передбачено нульовий обсяг квоти для зазначених товарів. Заборона на експорт гречки

була тимчасовим заходом, необхідним для захисту внутрішнього ринку, подібні дії по тимчасовому закриттю своїх кордонів для експорту гречки зробила Білорусь, Росія та Казахстан. Отже, уряд перейшов від обґрунтованої заборони експорту деяких товарів у відповідь на пандемію COVID-19 до тримання «руки на пульсі» міжнародних подій з огляду на існуючу кризу, викликану пандемією.

Отже, нестабільні ринкові умови спричинили прояв негативних детермінант в умовах пандемії COVID-19 на окремі ланцюги поставок агропродовольства як на внутрішньому, так й зовнішньому ринках. Узагальнено чинники, які в умовах пандемії COVID-19, зумовлюють негативний прояв: зниження доступності робочої сили, унаслідок обмеження переміщення, що викликає занепокоєння для харчової промисловості та агробізнесу, особливо в галузі садівництва, сільського господарства та харчової промисловості; зниження попиту на агропродовольство на зовнішніх ринках; подовження термінів постачання через скорочення транспортних та логістичних послуг, обмеження руху, особливо скоротилися обсяги перевезення вантажів повітряним та морським транспортом; посилення заходів з біозахисту, що потенційно може призвести до збільшення витрат через більш жорсткі заходи перевірки та інші протоколи біобезпеки; обмежувальні заходи щодо запобігання поширенню коронавірусу зумовили зменшення загальної кількості робочих днів, втрачених через захворювання на коронавірус, що призводить до зниження продуктивності; скупчення працівників в закритому приміщенні створює підвищений ризик для персоналу, що вимагає додаткових затрат від роботодавців на засоби захисту та інших дій з підтримання фізичного і психічного здоров'я працівників. Отже, пандемія коронавірусу чинить надзвичайний тиск на агробізнес, що вимагає від нього швидкої реакції на суттєві зміни в мінливих умовах та вжиття попереджувальних заходів з метою підготовки до ефективного та продуктивного управління потенційними наслідками пандемії. Очевидно, що оцінку впливу нинішньої складної ситуації на функціонування агропродовольчих ланцюгів поставок як на внутрішньому, так й зовнішньому ринках, можливо буде дослідити після завершення маркетингового року. Однак, з метою вивчення середовища функціонування агропродовольчих ланцюгів поставок на зовнішній ринок нами буде використано статистичні дані, які не включають поточний рік.

Діяльність вітчизняних операторів агробізнесу на зовнішньому ринку забезпечує надходження валютної виручки, що в подальшому формує пропозицію валюти на внутрішньому ринку, що значно впливає на курс національної валюти. Очевидно, що чим нижчим є курс іноземної валюти, тим нижчі ціни на імпортовані товари та рівень інфляції, а відповідно – вища купівельна спроможність населення. Окрім цього, як зазначають дослідники, здійснення поставок на зовнішній ринок дає можливість наростити додану вартість, що сприяє зростанню доходів і добробуту населення країни [10].

З урахуванням того, що споживчий попит на сільськогосподарську продукцію та продовольство є зростаючим, унаслідок чого українські експортери агропродовольства змогли досить швидко диверсифікувати поставки і замінити втрачений ринок Росії і частини країн СНД до країн Європи, Азії та Африки. Так, починаючи з 2012 р. і до 2020 р. загальний обсяг експорту товарів з України в середньому щорічно просідав на -4,5%, проте поставки на зовнішній ринок агропродовольчої продукції щорічно в середньому зростали на + 1,1%. Ця обставина свідчить про те, що при загальному зменшенні динаміки експорту, агропродовольчий сектор країни демонстрував зростання.

Як свідчать результати досліджень науковців існує сім основних першопричин нарощення експорту продукції аграрного сектору, зокрема: надходження валюти до країни; підвищення інвестиційної привабливості галузей; сприяння розвитку суміжних галузей; підтримання торгового балансу країни; можливість чинити вплив на вирішення політичних питань; підвищення репутації країни в світі; вимагання додержання високих стандартів якості [10].

Так, науковець Ю. О. Білянський вважає, що експорт продовольства це поставки зі зростаючою доданою вартістю [11]. Результати дослідження свідчать, що основною статтею експорту є зернові, які мають високу додану вартість порівняно з іншими видами сільськогосподарської продукції. Вважаємо, що забезпечення зростаючої динаміки у розвитку агросектора і за умови відкриття ринку землі буде збільшуватися ступінь переробки і відповідно доданої вартості в галузі, що призведе до зростання валютної виручки, створення нових робочих місць і збільшення надходжень у вигляді податкових та інших платежів до бюджетів різних рівнів.

Підтвердженням цього висновку є те, що упродовж останніх декількох років вітчизняні виробники соняшникової олії зуміли налагодити експорт масла в більш ніж 120 держав світу. Серед експортерів-лідерів компанії Кернел-Трейд, Каргіл, Сантрейд, Миронівський завод по виготовленню круп і комбікормів (входить в МХП), Дельта Вілмар СНД. Зазначимо, що найбільші обсяги споживання української олії в Індії, Євросоюзі та Китаї.

За результатами 2020 р. найбільшими експортерами агропродовольчої продукції в світі були США (9,4% світових поставок), Нідерланди (6,4%) і Німеччина (5,6%), які упродовж майже десяти років утримують лідерство. При цьому частка України за результатами 2019 р. становить лише 1,2%, країна посідає 24 місце серед усіх країн світу.

Однак, незважаючи на незначний результат, подібну ситуацію можна вважати проривом, оскільки Україна здійснила досить значний стрибок в експорті агропродовольства за останні роки. Так, в 2000 р. агропродовольчий експорт з України становив менше 2 млрд дол. США, а вже в 2010 р. цей показник склав майже 10 млрд. дол. США. У 2012 р. зафіксовано рекордний експорт агропродовольства на рівні 17,9 млрд дол. США, а у 2020 р. становив 22,2 млрд дол. США, тобто фактично досягнуто найбільш високе значення цього показника за всю історію незалежності України [12].

Активізація зовнішньоекономічної діяльності формує синергетичний ефект для всіх зацікавлених суб'єктів, оскільки один експортний долар приносить приріст ВВП до 3 дол. США, сприяє нарощенню обсягів виробництва внутрішнього продукту, розвитку суміжних агропродовольчому комплексу галузей, створенню додаткових робочих місць, в т. ч. в сфері послуг і обслуговування [13]. Однак, у нинішніх умовах хронічного дефіциту торгового балансу України, і високу залежність від траншів МВФ і грошових переказів заробітчани, зростання агроекспорту підвищує економічну незалежність країни.

Вважаємо, що нинішня економічна ситуація в Україні є наслідком структурної деградації і спрощення економіки, оскільки сильна, зростаюча економіка відрізняється комплексністю. Вона може запропонувати ринку широкий спектр товарів – високотехнологічних, машинобудівних, альтернативних, а Україна, як показує статистика експорту, складається з обмеженої кількості товарних груп, головним чином сировинного характеру. У свою чергу, спрощена економіка, на зразок вітчизняної, не може бути стійкою до зовнішніх викликів. Свідченням цього можуть бути наслідки світової фінансової кризи 2008-2009 рр., коли в Україні рівень падіння був найвищим серед всіх країн, стійкі економіки із диверсифікованою товарною структурою пройшли цей період без суттєвого зниження результатуючих показників.

Структура зовнішньої торгівлі України є відображенням спрощення економічної структури, оскільки у поставках на зовнішні ринки переважає сировина, а в структурі імпорту домінує технічно складна продукція

Зазначимо, що сальдо зовнішньоторговельного балансу товарів і послуг у 2019 р. було негативним та становило 3,7 млрд дол., але покращилось на 2,5 млрд дол. відносно показника 2018 року. Водночас країна має значні боргові зобов'язання і при цьому продовжує здійснювати запозичення, які найближчим часом потрібно погашати. Станом на 31 жовтня 2020 р. державний та гарантований державою борг України становив 2 368,18 млрд грн, або 83,27 млрд дол. США, в тому числі: державний та гарантований

державою зовнішній борг – 1 450,27 млрд грн (61,24% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 51,00 млрд дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 917,92 млрд грн (38,76%), або 32,28 млрд дол. США. Упродовж жовтня 2020 р. сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилась у гривневому еквіваленті на 22,52 млрд грн, а у доларовому на 0,38 млрд дол. США. З метою досягнення позитивного значення сальдо зовнішньоторговельного балансу України необхідно стимулювати розвиток галузей харчової промисловості, тобто продукції із високою доданою вартістю. Відомо, що у 2018 р. частка переробної промисловості у ВВП України становила лише 12,4%, тоді як в Польщі – 17,6%, в Білорусі-22,2%, в Словаччині – 20,1%, в Туреччині – 17, 6% [14].

Зростання експорту сировинних сільськогосподарських товарів призводить до недоотримання значної суми доданої вартості, а отже, бюджет країни недоотримання значних надходжень у вигляді податку на додану вартість (продукти переробки сільськогосподарської продукції є об'єктом оподаткування ПДВ при її експорті), податку на прибуток, експортного мита (ставка 18 %, при експорті живих сільськогосподарських тварин.

Якщо проаналізувати, як провідні країни стали успішними, то вони планомірно розвивали власну промисловість, захищаючи і допомагаючи їй на початкових етапах. Так, Ерік Райнерт у книзі «Як багаті країни стали багатими, і чому бідні країни залишаються бідними» підтверджує ці дії на історичних прикладах [1]. Автор зазначає, що по-перше, головною заборонаю Великобританії щодо власних колоній була заборона розвитку обробної промисловості. Із таких країн дозволявся лише експорт сировини, Великобританія імпортувала до них готовий продукт. По-друге, країни Європи і США у 19 столітті штучно створили власну обробну промисловість, закрившись на деякий час від розвинутої Британії митами на ввезення промислових товарів та заборонивши експорт сировини. З часом потреба у митах відпала. По-третє, план Маршала передбачав таку ж «штучну» і «неринкову» реіндустріалізацію Європи після Другої світової війни. Оскільки вільна торгівля з більш розвинутими США могла знищити європейську промисловість в процесі її зародження, на перших етапах її захищали протекціоністською митною політикою.

Цю тенденцію, але від зворотного, підтверджує приклад країн Африки, Латинської Америки та частини Азії. У цих країнах відсутня промисловість, оскільки у разі першочергового скасування митних бар'єри для більш конкурентоспроможних товарів, промисловість не розвивається, а держава змушена спеціалізуватися на торгівлі бананами, наприклад Еквадор.

Зазначимо, що застосування вільної торгівлі країнами третього світу є ключовою рекомендацією від Міжнародного валютного фонду (МВФ) та Світового банку (СБ), що включена до так званого Вашингтонського консенсусу – комплексу заходів, які пропонуються цими міжнародними організаціями всім країнам, що розвиваються.

Джозеф Стігліц, у книзі «Глобалізація і її негативні наслідки» зазначає, що західні країни прощовхують лібералізацію торгівлі щодо тієї продукції, яку експортують вони, і водночас продовжують зберігати захист тих секторів своєї економіки, в яких їм могла би загрожувати конкуренція країн, що розвиваються [15]. Отже, міжнародні організації пропонують бідним країнам, у тому числі й Україні, те, що Великобританія нав'язувала своїм колоніям, і зворотне до того, чим відрізнявся План Маршала для Європи. Варто згадати, що у 1945-1947 рр., до Плану Маршала, в Німеччині діяв План Моргентау, який передбачав перетворення Німеччини у сільськогосподарську країну. Невдовзі з'ясувалося, що у такому разі понад 20 млн німців стануть незайнятими у виробничому процесі.

Це пов'язано з тим, що джерелом промисловості є інтелект людини, чий ресурс необмежений. Сільське господарство стримується природними умовами, тому його потенціал обмежений. Відповідно, із зростанням масштабу виробництва віддача від

промисловості зростає, а від сільського господарства – падає. Для промислової країни людина – ресурс, в першу чергу, інтелектуальний.

Висновки. Вважаємо, що сировинний уклад економіки нашої країни створює цілий ряд економічних проблем. Перша проблема – це рентоорієнтована поведінка. Коли економіка починає залежати тільки від ресурсів, то єдина можливість досягти успіху і багатства в країні – це отримати контроль над цими ресурсами. Нині в Україні держава володіє 26% земель сільськогосподарського призначення, тоді як 74 % сільгоспугідь – це приватна власність. У переліку українських агрохолдингів, які мають найбільший земельний банк, лідирують Укрлендфармінг (570 тис. га), Кернел (550 тис. га) та Агропросперіс (400 тис. га).

Друга проблема – безробіття. Сировинна економіка не може забезпечити працездатне населення роботою. Це неможливо і вже доведено не однією країною. Станом на 16 квітня 2020 р. кількість безробітних, зареєстрованих в центрах зайнятості, становить 400,9 тис. осіб, що на 86,5 тисяч, або на 27% більше ніж на цю ж дату минулого року (станом на 16 квітня 2019 р. кількість безробітних становила 314,4 тисячі). За час з початку карантину, тобто починаючи з 12 березня в службі зайнятості зареєструвалося 89,2 тисячі безробітних. Однак, в реальних умовах ця цифра у десятки разів перевищує офіційне значення, оскільки на сьогодні більше 10 млн населення країни працює за кордоном.

Третя – борги. Оскільки країна виробляє лише сировину, то всі промислові товари вона буде імпортувати. З огляду на те, що вартість промислових товарів вище, ніж вартість сировини, то це негативно впливатиме на сальдо зовнішньоекономічної діяльності.

Четверта – волатильність цін на сільськогосподарську продукцію. Нині головним трендом світового аграрного ринку залишається висока волатильність цін на основні види сільськогосподарської продукції, що пов'язано як із динамічною кон'юктурою зміни попиту і пропозиції, так і складними фінансово-економічними процесами в глобальній економіці.

Бібліографія

1. Ерік С. Райнерт, Як багаті країни стали багатими... І чому бідні країни залишаються бідними. Саміт-книга, 2019, 416 с.
2. Валенса для „Die Zeit”: «Голова «ПіС» хоче знищити все, що стоїть на шляху реалізації його плану» <http://i-vin.info/news/valensa-dlya-die-zeit-golova-pis-khoche-znyshchyty-vse-shcho-stoyit-na-shlyakhu-realizatsiyi-yogo-planu-20408>
3. Суханова А. В. Зовнішня торгівля України товарами та послугами. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2020. Вип. 2. С. 139-146.
4. Дьяченко О., Гончаренко О. Зовнішня торгівля України у період пандемії COVID-19. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2020. № 6. С. 94–106.
5. Савіцький А. В. Зовнішня торгівля України товарами з країнами ЄС за умов макроекономічної нестабільності. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 25(2). С. 111-115.
6. The World Bank. Global Economic Prospects. June 2020 <https://www.worldbank.org/en/publication/globaleconomic-prospects>
7. Н. Ісаханова, А. Пилипенко. Обмеження міжнародної торгівлі на фоні COVID-19: світові тенденції. Юридична газета. №16 (722). 2020. <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/obmezheniya-mizhnarodnoyi-torgivli-na-foni-covid19-svitovi-tendenciyi.html>

8. Україна разом з членами СОТ зробили заяву щодо забезпечення продовольчої безпеки у відповідь на пандемію COVID-19 <https://www.facebook.com/mineconomdev/posts/3068811059843188/>

9. Уряд тимчасово обмежив експорт спирту з метою запобігання поширенню COVID-19 в Україні [https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=43f181b8-d595-4ec1-959f-30d3f6a2eeba&title=Uriad Timchasovo Obmezhyv Eksport Spirtu ZMetoiu Zapobigannia Poshirenniu Covid19-VUkraini](https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=43f181b8-d595-4ec1-959f-30d3f6a2eeba&title=Uriad%20Timchasovo%20Obmezhyv%20Eksport%20Spirtu%20Z%20Metoiu%20Zapobigannia%20Poshirenniu%20Covid19-VUkraini)

10. Власюк Т. О. Експортні чинники підвищення конкурентоспроможності економіки України. Вісник Черкаського університету. Серія : Економічні науки. 2016. Вип. 3. С. 107-119.

11. Білянський Ю. О. Євроінтеграційний потенціал експортної діяльності підприємств аграрного сектору економіки. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. 2020. № 1. С. 54–63.

12. Ляховська О. В. Зовнішня торгівля України м'ясом і м'ясними продуктами: тенденції та географічні аспекти. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2020. Вип. 3. С. 48-52.

13. Голованова Г. Є. Експортна орієнтація та поєднання галузей сільськогосподарського виробництва в аграрних підприємствах. Український журнал прикладної економіки. 2019. Т. 4, № 3. С. 317-323.

14. Перунов М. М. Прогнозування величини валової доданої вартості за видом діяльності переробна промисловість. Формування ринкових відносин в Україні. 2019. № 2. С. 96-99.

15. Joseph Stiglitz. Globalization and its discontents. Great Britain: Allen Lane The Penguin Press, 2000.

References

1. Erik S. Rainert. (2019). Yak bahati krainy staly bahatymy... I chomu bidni krainy zalyshaiutsia bidnymy.[How rich countries became rich ... And why poor countries remain poor] Samit-knyha. [Summit Book]. 416 s. [in Ukrainian]

2. Valensa dla „Die Zeit”: «Holova «PiS» khoche znyshchyty vse, shcho stoit na shliakhu realizatsii yoho planu» [Walesa for Die Zeit: "PiS chairman wants to destroy everything in the way of his plan"] (2015) https://www.zeit.de/politik/ausland/2012-09/lech-walesa-interview-ehrenpreis?utm_referrer=https%3A%2F%2Ftimer-odessa.net%2F [in Ukrainian]

3. Sukhanova A. (2020). Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy ta posluhamy. [Ukraine's foreign trade in goods and services]. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia. [Eastern Europe: Economy, Business and Management]. Vyp. 2. S. 139-146. [in Ukrainian]

4. Diachenko O., Honcharenko O. (2020). Zovnishnia torhivlia Ukrainy u period pandemii COVID-19. [The last trade in Ukraine during the period of the COVID-19 pandemic]. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo. [The name of trade: economy, finance, law.] № 6. S. 94–106.

5. Savitskyi A. (2019) Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy z krainamy YeS za umov makroekonomichnoi nestabilnosti. [The name of Ukraine's trade in goods with the countries of the EU for the minds of macroeconomic instability]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. [Scientific list of Uzhgorod National University. Series: International Economics and Trade] Vyp. 25(2). S. 111-115.

6. The World Bank. Global Economic Prospects. June 2020 <https://www.worldbank.org/en/publication/globaleconomic-prospects>

7. N. Isakhanova, A. Pylypenko. (2020) Obmezhenia mizhnarodnoi torhivli na foni COVID 19: svitovi tendentsii. [Restrictions on international trade against the background of COVID 19: global trends]. Yurydychna hazeta. [Legal newspaper] №16 (722).

<https://yur-gazeta.com/publications/practice/zovnishnoekonomichna-diyalnist/obmezheniya-mizhnarodnoyi-torgivli-na-foni-covid19-svitovi-tendenciyi.html> [in Ukrainian]

8. Ukraina razem z chlenamy SOT zrobily zaiavu shchodo zabezpechennia prodovolchoi bezpeky u vidpovid na pandemiui COVID 19 [Ukraine, together with WTO members, made a statement on food security in response to the COVID pandemic 19]. (2020) <https://www.facebook.com/mineconomdev/posts/3068811059843188/> [in Ukrainian].

9. Uriad tymchasovo obmezhyv eksport spyrtu z metoiu zapobihannia poshyrenniu COVID-19 v Ukraini. [Government temporarily restricts alcohol exports to prevent COVID-19 from spreading in Ukraine]. (2020) [https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=43f181b8-d595-4ec1-959f-30d3f6a2eeba&title=Uriad Timchasovo Obmezhyv Eksport Spirtu ZMetoiu Zapobigannia Poshirenniu Covid19-VUkraini](https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=43f181b8-d595-4ec1-959f-30d3f6a2eeba&title=Uriad%20Timchasovo%20Obmezhyv%20Eksport%20Spyrtu%20Z%20metoiu%20Zapobigannia%20Poshyrenniu%20Covid19-VUkraini). [in Ukrainian].

10. Vlasiuk T.(2016). Eksportni chynnyky pidvyshchennia konkurentospromozhnosti ekonomiky Ukrainy. [Export factors of increase of competitiveness of economy of Ukraine]. Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya : Ekonomichni nauky. [Bulletin of Cherkasy University. Series: Economic Sciences]. Vyp. 3. S. 107-119. [in Ukrainian].

11. Bilianskyi Yu. (2019). Yevrointehratsiyni potentsial eksportnoi diialnosti pidpriemstv aharnoho sektoru ekonomiky. [European integration potential of export activity of enterprises of agrarian sector of economy]. Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu. [Bulletin of Berdiansk University of Management and Business]. № 1. S. 54–63. [in Ukrainian].

12. Liakhovska O. (2020). Zovnishnia torhivlia Ukrainy miasom i miasnymy produktamy: tendentsii ta heohrafichni aspekty. [Zovnishnya of Ukrainian trade in meat and meat products: tendencies and geographic aspects]. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. [Social and economic problems of the current period in Ukraine]. Vyp. 3. S. 48-52. [in Ukrainian].

13. Holovanova H. (2019). Eksportna oriientsatsiia ta poiednannia haluzei silskohospodarskoho vyrobnytstva v ahrarykh pidpriemstvakh. [Export orientation and combination of branches of agricultural production in agricultural enterprises]. Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky. [Ukrainian Journal of Applied Economics]. T. 4, № 3. S. 317-323. [in Ukrainian].

14. Perunov M. (2019). Prohnozuvannia velychyny valovoi dodanoi vartosti za vydom diialnosti pererobna promyslovist. [Forecasting the value of the gross pre-given variability for the type of activity is overriding prominence]. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. [Formation of Rinkovy Vidnosin in Ukraine]. № 2. S. 96-99.

15. Joseph Stiglitz. (2000). Globalization and its discontents. Great Britain: Allen Lane The Penguin Press.